

УДК 631.115.8:338.43

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ**Ушкаренко Ю.В., д.е.н.***Херсонський державний університет*

Розглянута стратегія розвитку кооперативного сектора економіки України. Встановлено, що масштаби і темпи його формування залежать від розвитку системи кооперативів, головним чином чотирьох видів сільськогосподарських, споживчих, кредитних і соціального обслуговування. У майбутньому на основі різних видів кооперативів сформується регіональний сектор кооперативної економіки. Обґрунтовано методологічні засади стратегії розвитку кооперації як напряму структурних перетворень аграрного сектора національної економіки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність діяльності кооперативних формувань залежить від загальної соціально-економічної ситуації в регіоні, рішень адміністративних органів, можливостей підприємства, залучення інвестицій і інших умов. З іншого боку, важливе значення має вплив самих формувань на ці процеси. Передусім, це регулювання ринку, координація підприємницької діяльності підприємств і організацій у районі, області чи міжрегіональному рівні. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли органи державної влади не мають права втручатись у господарську діяльність суб'єктів ринку.

Ключові слова: кооперативний сектор, кооперація, кооператив, споживча кооперація, кредитна кооперація, кооперативні принципи, інтеграція

UDC 631.115.8:338.43

CONCEPTUAL BASIS OF PROVIDING THE EFFECTIVE DEVELOPMENT OF COOPERATION IN UKRAINE**Ushkarenko Iu., Dr.of Econ.Sc.***Kherson State University*

The strategy of the cooperative sector development in Ukraine has been considered in the article. It was established that the scale and pace of its formation depend on the development of the system of cooperatives, mainly of four their types: agricultural, consumptive, credit, and social services. The author believes that in future on the base of various types of cooperatives would form the regional sector of the cooperative economy. Methodological principles of the strategy of cooperation development as a direction of structural transformation of the agricultural sector of the national economy have been grounded. As a result of this investigation it was founded that the effectiveness of the cooperative units' performance depends on the general socio-economic situation in the region, decisions of administrative authorities, business

opportunities, investment implication and other conditions. On the other hand the impact of these cooperative units plays its own important role in all mentioned processes. The authors emphasize on market regulations, coordination of firms and business in an areas, regions or at inter-regional level. This is especially important under conditions when public authorities have no right to interfere in economic activity of the market.

Keyword: cooperative sector, cooperatives, cooperative, consumer cooperatives, credit cooperatives, cooperative principles, integration.

Актуальність проблеми. Кооперативний сектор економіки займає проміжне положення між державним і приватним. Як і державний, він орієнтується не на окремо взятого незалежного індивідуума, а виходить із загальних інтересів певних прошарків і соціальних груп населення, віддає пріоритет не прибутку, а створенню нормальних умов праці, життя й діяльності своїх членів шляхом надання їм послуг. З іншого боку, кооперативний сектор відрізняється від державного та ближчий до приватного в тому, що він, по-перше, менш централізований і «бюрократизований», по-друге, враховує не стільки суспільні, скільки групові інтереси, і по-третє, має, окрім соціальної, комерційну спрямованість.

Положення кооперації між державним і приватним сектором подвійне й досить нестійке. В умовах демократичної держави кооперативи можуть знайти можливості для угод і спільних заходів з урядом. Проте при авторитарному керівництві держава може підпорядковувати собі кооперативи аж до одержавлення кооперації. Але й у демократичних країнах з дуже розвиненим приватно-підприємницьким сектором кооперація також опиняється в складному положенні. Як відзначав О. Лейдлоу, ідеології кооперації загрожує, з одного боку, крайня державність, а з іншого – надпотужний капіталізм [1, с. 48; 8]. Кооперативний сектор виконує ряд властивих лише йому функцій, регулюючих ринкові стосунки, згладжуючи негативні наслідки гри ринкових сил, активізує бюрократичну державну машину для вирішення соціально-економічних проблем [2, с. 58].

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням розвитку сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі національної економіки присвятили свої дослідження вітчизняні економісти-аграрники, серед яких найсуттєвіший внесок зробили В. Гончаренко,

Ф. Горбонос, В. Зіновчук, П. Канінський, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Л. Молдаван, О. Онищенко, П. Саблук, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. Високо оцінюючи теоретичні надбання та внесок цих вчених у питання адаптації теоретичних основ кооперації до нових умов господарювання, необхідно зазначити, що комплексних досліджень з проблем визначення стратегічних цілей розвитку кооперації в АПК України, по суті, немає.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад розвитку сільськогосподарської кооперації як одного з основних напрямів відродження аграрного сектора національної економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Головна мета розвитку багатофункціонального кооперативного сектора полягає в реалізації можливостей кооперації та ефективному використанні її потенціалу для економічного зростання та соціальної орієнтації багатоукладної економіки України. Стратегічний розвиток кооперативного сектора в Україні повинен сприяти трансформації існуючих кооперативних систем і створенню нових, більш ефективних і перспективних для того, щоб максимально використовувати потенціал кооперації для прискорення соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи масштабність і складність стратегічних цілей кооперативного сектора, його розвиток доцільно поділити на кілька етапів. На першому етапі необхідно сформувати первинні кооперативи. Цей етап вимагає широкомасштабної організаційної, економічної, політичної, освітньої роботи серед потенційних кооператорів і кваліфікованого інформаційно-консультаційного, правового, наукового супроводу новостворених кооперативів. На другому етапі – масове створення територіальних і галузевих об'єднань кооперативів. З появою кооперативних об'єднань національного рівня слід вважати цей етап завершеним. На третьому етапі буде завершено формування кооперативної системи загальнонаціонального масштабу.

Вихідним моментом формування перспективної моделі кооперативного сектора є переосмислення соціально-економічного змісту кооперації з урахуванням сучасних кооперативних теорій і концепцій. Це означає, що кооперацію слід розглядати як соціально-економічне явище [3, с. 43]. Відповідно й кооперація повинна мати соціально-економічний характер: в її основі знаходяться економічна діяльність і соціальна ідея. Отже, соціальні й економічні засади органічно пов'язані, при цьому соціальні є первинними. Соціальна місія притаманна усім видам кооперативів, оскільки вони являють собою об'єднання громадян з метою забезпечення для себе умов виробництва,

збуту, постачання, споживання. Надання ж пріоритету економічній, а не соціальній основі неодмінно призведе до деформації природи кооперації й відповідно кооперативного сектора в цілому [3, с. 43].

Наступний важливий момент полягає у тому, що соціально-економічний зміст кооперації в межах кооперативного сектора може бути успішно реалізований лише на базі кооперативних принципів і цінностей. Крім загальновизнаних міжнародних принципів кооперації, перспективна модель кооперативного сектора повинна базуватися на національних принципах, які відображають його специфіку.

Перебазування кооперативного сектора на базові міжнародні й національні, кооперативні принципи надзвичайно актуальне, тому що ринкова орієнтація національної економіки створила безпрецедентні умови для поширення кооперації [3, с. 44]. Однак в основі кооперативних структур, що створюються, часто закладаються принципи й цінності, які не відображають кооперативної суті, тому вони є кооперативними лише умовно. Крім того, історично існуючі кооперативи в пошуку шляхів адаптації до нових умов піддають сумнівам деякі традиційні уявлення щодо кооперації. Вони пропонують нову інтерпретацію та шляхи розв'язання сучасних проблем на кооперативних засадах [3, с. 44].

Необхідність розвитку кооперації, що відповідає інтересам сільськогосподарських товаровиробників правової форми організації виробництва в агропромисловій сфері ніким не заперечується і є загальновизнаною істиною. Проте кооперативні форми агропромислових підприємств зіштовхуються з певними труднощами. Крім несприятливих макроекономічних умов, в яких знаходиться як сільське господарство, так і суміжні з ним галузі економіки потужно стримуючий вплив на розвиток усіх видів кооперації справляють також: низький рівень правових і економічних знань сільськогосподарських товаровиробників; незнання багатьма із них сутності, принципів і механізмів кооперативної діяльності; майже повна відсутність системи кооперативної освіти; відсутність у більшості сільськогосподарських товаровиробників навичок господарської самостійності й підприємництва; слабка державна, регіональна підтримка формування кооперативних форм діяльності; недосконалість кооперативного законодавства. Проте, не дивлячись на це, соціальні, економічні умови, політичний клімат дозволяють розвивати різні види кооперації як основи кооперативного сектора в Україні. Важливо лише правильно визначити пріоритети такого розвитку. Стратегічні напрями розвитку кооперації в Україні представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Стратегічні напрями розвитку різних видів кооперації в Україні

Види кооперацій			
Сільськогосподарська кооперація	Споживча кооперація	Кредитна кооперація	Кооперація в сфері послуг
<p>- розвиток кооперації окремих виробників сільськогосподарської продукції фермерських господарств, індивідуальних власників, громадських господарств, тобто створення виробничих сільськогосподарських кооперативів;</p> <p>- модифікація виробничих кооперативів у напрямку створення виробничо-переробних, виробничо-збутових інших видів багатofункціональних кооперативів;</p> <p>- створення обслуговуючих кооперативів - заготівельно-збутових, постачальницьких, агросервісних та інших;</p> <p>- розвиток міжгосподарської горизонтальної та вертикальної кооперації, що ґрунтується на постадійній технологічній спеціалізації господарств-учасників.</p>	<p>- на перебудову багатомірної структури (організаційної, функціональної, соціальної, територіальної) і створення сучасної ринкової адаптованої моделі кооперації:</p> <p>- на впровадження ринкових механізмів і форм господарювання;</p> <p>- на розвиток основних галузей діяльності (торгівлі, заготівель, переробки) і застосування нових видів економічної діяльності, модернізацію матеріально-технічної бази;</p> <p>- на посилення соціальної місії, соціальної підтримки і соціального захисту членів - пайовиків, розширення сфери соціального обслуговування і активізацію її ролі в соціально-культурних перетвореннях на селі;</p> <p>- на розвиток сільського споживчого ринку, формування аграрного ринку, підвищення ефективності взаємодії з АПК;</p> <p>- на розширення міжнародного кооперативного співробітництва і зовнішньоекономічної діяльності.</p>	<p>- створення нових кредитних спілок, активізація їх діяльності на фінансовому ринку, вдосконалення організаційної структури, формування регіональних (обласних) об'єднань кредитних спілок:</p> <p>- створення систем кооперативних банків, спрямування їх діяльності на кредитні обслуговування дрібних суб'єктів економіки, різних типів кооперативів:</p> <p>- формування необхідної інфраструктури кредитних спілок - стабілізаційного та гарантійного фондів, систем взаємокредитування та інші;</p> <p>- створення правової бази державного та нормативного регулювання діяльності кооперативних спілок;</p> <p>- посилення державної підтримки розвитку кредитної кооперації та правового захисту кредитних спілок та їх об'єднань.</p> <p>- страхування життя, майна, будь-яких ризиків своїх членів і вкладників</p>	<p>- інтенсивний розвиток кооперативів у сфері побутових послуг, особливо в сільській місцевості, де контингент споживачів послуг розосереджений;</p> <p>- створення кооперативів соціального профілю - освітницьких, соціально-культурного обслуговування, соціальної допомоги;</p> <p>- розвиток кооперативів для надання туристичних, готельних, рекреаційних послуг;</p> <p>- організаційне, науково-кадрове, фінансове, правове забезпечення розвитку і функціонування зазначених кооперативів;</p> <p>- запровадження нових форм обслуговування з урахуванням особливостей розміщення населення, зокрема широкого застосування візуальних та пересувних форм надання та продажу послуг, сервісного обслуговування вдома, а також послуг сфери відпочинку та розваг (комп'ютерні клуби, більярдні і т.д.)</p>

Джерело: власні дослідження

Так, масштаби й темпи формування кооперативного сектора економіки залежать від розвитку системи кооперативів, головним чином

чотирьох видів: сільськогосподарських, споживчих, кредитних і соціального обслуговування. Стратегічний розвиток кооперативного сектора національної економіки повинен базуватися на науково обґрунтованих підходах і бути реалізованим еволюційно, комплексно й узгоджено з іншими секторами багатокладної економіки.

Розвиток кооперативного руху в агропромисловому комплексі перетворює кооперацію в потужно розгалужену систему, органічно ув'язуючи в єдине ціле всі форми багатокладної економіки аграрного сектора регіону. При розробці перспективних моделей кооперативів важливо мати на увазі, що на сучасному етапі характерною рисою кооперації є широкий розвиток таких її форм, до яких відносяться кооперативні колективи сільськогосподарських та інших підприємств [4].

Розвиток і функціонування різноманітних моделей кооперативних формувань припускає їхню взаємодію з іншими формами господарювання в рамках території. У цьому зв'язку при розробці перспективних моделей кооперативів принципове значення має необхідність передбачення можливих варіантів узгодженої взаємодії цих форм, виділення серед них основних виробничих ланок для забезпечення ефективної стратегії розвитку багатокладної економіки. Відповідно до цього розробка моделі кооперативу та її функціонування потребує системного підходу, дотримання таких принципів: 1) максимально відповідати запитам ринку по асортименту, якості, кількості на продовольчі товари й послуги, забезпечуючи при цьому їхню конкурентоспроможність; 2) найбільш раціональне використання біокліматичного й економічного потенціалу даного регіону; 3) забезпечення пропорційності, узгодженості, оптимальності, взаємопов'язаності блоків моделі кооперативу при раціональному сполученні головних і допоміжних елементів.

Припускаємо, що перспективна модель кооперативу повинна передбачати не тільки отримання достатнього рівня економічної ефективності, а й забезпечення нормального соціального розвитку підприємства, створювати умови для соціально-культурного будівництва, покращення транспортної мережі, медичного обслуговування, а також для роботи дошкільних і шкільних закладів. Складові елементи моделі за їхнього функціонування повинні сприяти збереженню економічної рівноваги, позитивно впливаючи на стан флори і фауни [5, 6].

Таким чином, поняття модель кооперативу як економічна категорія становить відображення ефективно функціонуючої побудови складових блоків, ланок виробництва людської діяльності, здійснюваних на основі комплексної взаємодії організаційних, соціально-економічних, політико-правових, технологічних, ґрунтово-кліматичних і економічних факторів. Ймовірно, що взаємодія цих факторів, динамічне функціонування моделі кооперативних форм підприємств повинна ґрунтуватися на принципах максимальної відповідності запитам ринкової економіки, потреб моделі.

Для соціально-економічної оцінки моделі кооперативу доцільно розглядати показники ефективності використання: 1) земельних ресурсів; 2) основних виробничих фондів; 3) робочої сили; 4) виробничих витрат; 5) соціальний і екологічний аспекти ефективності.

Критерій конкурентоздатності може бути виявлений за допомогою досліджень маркетингового характеру при зіставленні вироблених товарів із товарами конкуруючих підприємств, які постачають на даний ринок, а також різноманітних послуг, які надаються. Це спонукає передбачати освоєння прогресивних технологій, які дозволяють підтримувати вироблені товари на досить конкурентоздатному рівні. Обсяг, асортимент і якість видів товарів, які виробляються, повинні відповідати місткості ринку, потребам виробничих і інших послуг. Для цього необхідно здійснити дослідження, за допомогою яких можна виявити місткість ринку на ближчу й віддалену перспективу.

Суттєве значення для підвищення економічної ефективності виробництва має раціональне використання природно-економічних умов, які склалися. Це змушує враховувати не тільки попит і пропозицію даного виду продовольства, але і спеціалізувати кооперативну структуру на виробництві тих продуктів, які дозволяють досягати найбільшого економічного ефекту. Для виявлення ефекту необхідно виміряти рівень рентабельності кожного виду товару, який виробляється, отриману масу прибутку з кожного гектара земельної площі й кожного гектара продукції, співвідношення повної собівартості одиниці продукції та її реалізаційними цінами й ін.

Складові елементи моделі сільськогосподарських виробничих і обслуговуючих кооперативів повинні бути оптимальними, мають дотримуватися пропорції між виробничими підрозділами, які постачають продукцію і переробляють, обсягом використання всередині

господарства й експортні поставки, базою зберігання, умовами її реалізації, організація безвідходної технології. Наведена система показників дозволить певною мірою провести більш глибокий аналіз, здійснити техніко-економічне обґрунтування, використовуючи нормативну базу з урахуванням економічних умов, які склалися, і виявити за допомогою його найбільш ефективні моделі сільськогосподарських кооперативів для даного конкретного регіону.

Відповідно до природно-економічних особливостей і спеціалізації сільськогосподарського виробництва можуть створюватися моделі кооперативних підприємств і організацій на різних рівнях: місцевому, районному, регіональному. Так, однією з перспективних моделей розвитку сільськогосподарської кооперації може стати формування союзу кооперативів. У союзі кооперативів, окрім первинних внутрігосподарських виробничих кооперативів, створених на базі діючих виробничих підрозділів, можуть функціонувати орендні підрозділи з переробки сільськогосподарської продукції, цехи промислового виробництва, ремонтні структурні підрозділи.

Усередині союзу кооперативів можуть створюватись кооперативи: з реалізації сільськогосподарської продукції; матеріально-технічного забезпечення; ремонту та технічного обслуговування техніки; енергетики, електрифікації, теплофікації і газифікації; будівництва й капітального ремонту приміщень; науково-технологічного обслуговування сільськогосподарського виробництва; фінансово-економічного й бухгалтерського обслуговування, страхування і ін.

Зміни, які відбуваються в суспільстві, викликали різноманіття не тільки кооперативних підприємств, а й форм організації виробництва на районному рівні. При створенні районного кооперативного агропромислового союзу з'являється можливість найбільш повно розкрити та використати переваги кооперації, активізувати виробничу й економічну діяльність [7].

В основі діяльності районного агропромислового кооперативного союзу лежить самоокупність і фінансова самостійність. Звідси витікає і наступна особливість, яка полягає в тому, що кооператив, союз кооперативів чи інше кооперативне формування покликані отримувати прибуток і забезпечувати ведення розширеного виробництва за рахунок власних фінансових та інших ресурсів. Якщо ж кооператив не в змозі здійснити це, то він може стати на шлях розорення й банкрутства. Такий

підхід спонукає членів-пайовиків кооперативу шукати найбільш вигідні шляхи й варіанти вирішення завдань виробничо-фінансової діяльності. Це і більш досконалі економічні прогресивні технології, машини, механізми, більш високопродуктивні тварини та більш високоврожайні сорти сільськогосподарських культур, а також ряд інших факторів, що сприяють і забезпечують прибуткове ведення господарської діяльності кооперативного формування будь-якого рівня незалежно від напряму діяльності.

Розробка моделі районного агропромислового кооперативного союзу передбачає здійснення ряду заходів, формуючих необхідні передумови й умови ефективної роботи кооперативів і їхніх союзів, асоціацій і інших видів кооперативних формувань. До них відноситься передусім реорганізація існуючої системи управління агропромисловим комплексом району та механізму взаємовідносин між підприємствами й організаціями сфери виробництва із сферою агропромислового обслуговування.

Кооперативні принципи побудови районного кооперативного союзу й організація діяльності сільськогосподарських товаровиробників на кооперативних засадах відкривають ефективний шлях сполучення інтересів усіх учасників сільськогосподарського виробництва, є найбільш прийнятними й об'єктивними формами поєднання економічної і виробничої діяльності з самоуправлінням товаровиробників.

Наступним рівнем кооперації є регіональний, обласний, на якому замикається весь кооперативний союз. На цьому рівні координується діяльність районних кооперативних союзів, а також страхових, кредитних і обслуговуючих кооперативних формувань. Вирішення багатьох проблем економічного життя в умовах ринкової економіки може бути забезпечено активним стимулюванням ринкових відносин.

Успіх проведення економічних реформ у сучасних умовах необхідно оцінювати передусім за подоланням спаду й нарощуванням виробництва продукції, покращенням роботи товаровиробників, які є основним суб'єктом функціонування ринкової економіки. Вирішення цього завдання повинно здійснюватись на основі тих форм, які зможуть забезпечити нормалізацію ринку продовольства й умови самофінансування. Запропоновані методичні підходи дозволяють підвищити рівень наукового обґрунтування вирішення проблеми та зможуть слугувати відправною точкою для подальшої розробки й

удосконалення моделей і систем стійкого розвитку сільськогосподарської кооперації на регіональному рівні.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність діяльності кооперативних формувань залежить від загальної соціально-економічної ситуації в регіоні, рішень адміністративних органів, можливостей підприємства, залучення інвестицій і інших умов. З іншого боку, важливе значення має вплив самих формувань на ці процеси. Передусім, це регулювання ринку, координація підприємницької діяльності підприємств і організацій у районі, області чи міжрегіональному рівні. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли органи державної влади не мають права втручатись у господарську діяльність суб'єктів ринку. Дуже важлива взаємодія державних органів влади з підприємствами й організаціями АПК на основі галузевих союзів, асоціацій і некомерційних партнерств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Индивидуально-кооперативный сектор: Перспективы развития. – М., 1989. – 437 с.
2. Сахарова Д.Б. Истории и теория кооперативного движения: учеб. пособие / Д.Б. Сахарова, И.С. Котов – 2-е изд., испр. – Минск: Новое знание, 2009. – 279 с.
3. Бабенко С.Г. Стратегія розвитку кооперативного сектора економіки України / С.Г. Бабенко // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 38-51.
4. Гутман Г.В. Формы кооперативного движения в условиях рыночных реформ: монография / Г.В. Гутман – М: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2003. – 384 с.
5. Гриценко М.П. Сільськогосподарська кооперація: проблеми, шляхи розв'язання / М.П. Гриценко, М.Й. Малік, В.А. Пулім // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 51-58.
6. Козюра І. Роль кооперативного сектора в розвитку територій: канадський досвід / І. Козюра // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С. 80-83.
7. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК / под ред. Г.А. Петраневой. – М.: Колос С, 2005. – 223 с.
8. Лейдлоу А.Ф. Кооперативы в 2000 году / А.Ф. Лейдлоу // XXVII конгресс Международного кооперативного альянса: Повестка дня и доклады. – М., 1980. – 289 с.